

Levens lang

Hans Fallada

Uit het Duits vertaald door Bart van Kreeel

Uitgeverij IJzer
Utrecht

Inhoudsopgave

- 1 Bijna op vrije voeten 7
- 2 Weer vrij 43
- 3 Vredelust 78
- 4 De vrijheid lonkt 123
- 5 Bureau Cito-Presto 166
- 6 Vertrouw alleen jezelf 213
- 7 Alles valt uit elkaar 288
- 8 Op het slechte pad 321
- 9 Dicht bij een nieuwe arrestatie 358
- 10 Oost west, thuis best 380

Bijna op vrije voeten

1

Gevangene Willi Kufalt ijsbeert door zijn cel. Vijf stappen heen, dan weer vijf stappen terug.

Even blijft hij onder het raam staan. Het staat schuin open voor zover de metalen afdekprofielen in het kozijn dat toestaan. Het geluid van schuifelende voetstappen dringt naar binnen en je hoort de stem van een wachtmeester die roept: “Afstand houden! Vijf passen afstand!”

Afdeling C mag een half uurtje luchten en al rondjes lopend wat frisse lucht opsnuiven.

“Niet praten, begrepen!” brult de wachtmeester buiten, terwijl het geschuifel verder gaat.

De gevangene loopt naar de celdeur, blijft even staan en luistert of er daarachter iets te horen valt, maar het is doodstil.

Als ik vandaag geen brief van Werner krijg, denkt hij, moet ik naar het armenhuis van de kerk en dan maar hopen dat ze daar een plekje voor me hebben, waar kan ik anders terecht? Meer dan driehonderd mark heb ik vast niet verdiend, en dat geld is zo weg.

Hij blijft staan luisteren. Over twintig minuten moeten ze weer naar binnen en straks zijn wij aan de beurt, ik moet zien dat ik vóór die tijd nog aan tabak kom. Ik kan toch de laatste twee dagen niet zonder komen te zitten?

Hij doet de deur van zijn kastje open en kijkt, maar natuurlijk geen tabak. Ik moet mijn etensblik ook nog oppoetsen, anders krijg ik Rusch op mijn dak. Poetsmiddel –? Regel ik wel met Ernst.

Hij legt zijn jasje, pet en halsdoek op de tafel. Ook al is het een stralende, warme meidag – halsdoek en pet zijn verplicht. Over twee dagen zit het erop, dan kan ik aantrekken wat ik wil.

Hij probeert zich voor te stellen hoe zijn leven er dan uit zal zien, maar dat gaat hem slecht af. Ik loop gewoon over straat, ga een kroegje binnen en zeg: Ober, een glas bier...

In de centrale hal verderop slaat hoofdbewaker Rusch met zijn sleutelbos tegen het ijzeren hek. Het geluid galmt door het hele gebouw en is te horen in zeshonderdveertig cellen.

“Wat maakt die klootzak toch weer een herrie,” gromt Kufalt. “Weer eens iets niet naar je zin, Rusch?” Als ik maar wist wat ik moet gaan doen als ik

vrijkom! Ze gaan me vast nog vragen waar ik straks heen wil... Als ik zeg dat ik geen werk heb, gaan mijn zuur verdiende centen naar de armenzorg en kan ik daar elke week mijn hand op gaan houden. Maar jullie kunnen me wat! Dan sla ik nog liever met Batzke ergens een grote slag!

Afwezig staart hij naar zijn jasje. Op de blauwe mouwen prijken drie witte strepen. Dat betekent dat hij een 'categorie drie' gevangene is, dus iemand van wie aannemelijk is dat hij zich eenmaal in vrijheid blijvend goed en correct zal gedragen.

8 Wat heb ik moeten kruipen en slijmen om die strepen te krijgen! En was het de moeite waard? Een beetje tabak, een half uurtje extra vrije tijd, één keer in de week 's avonds naar de radio luisteren en overdag de celdeur niet op slot, dat was het wel...

Dat zit zo: Kufalts celdeur gaat niet op slot. Bij gevangenen categorie drie wordt die niet afgesloten, maar op een kier gezet. Het is echter een bizarre gunst: het is ten strengste verboden de deur open te doen, je mag geen twee stappen de gang op zetten! Doet hij dat toch, dan is hij gelijk zijn drie strepen weer kwijt. De deur laten ze alleen maar open als voorbereiding op zijn leven buiten de gevangenis, waar de deuren immers ook niet altijd afgesloten zijn... Een soort geleidelijke gewenning dus, ontsproten aan het brein van een of andere hotemetoot.

De gevangene staat weer onder het raam en vraagt zich af of hij zich op zal trekken om naar buiten te kijken. Misschien is er aan de andere kant van de muur een vrouw te zien?

Nee, laten we daarvoor onze energie maar bewaren tot woensdag.

Ongeduldig pakt hij het net waar hij mee bezig is en legt zes, acht, tien knopen. Dan schiet hem te binnen dat hij bij een handlanger* zowel poetsmiddel als tabak kan regelen – hij laat zijn houten naald weer vallen en loopt naar de deur.

Hij blijft even staan en vraagt zich af of hij de gok zal wagen. Dan krijgt hij een idee. Hij trekt vlug zijn broek naar beneden en gaat op de ton zitten om te poepen. Hij gooit er een plens water overheen, doet het deksel erop, trekt zijn broek weer omhoog en pakt de ton met twee handen vast.

Als hij me snapt, zeg ik dat ze vanmorgen vergeten zijn mijn ton te legen, denkt hij en duwt met zijn ellebogen tegen de op een kier staande deur.

2

Hij kijkt over zijn schouder naar het glazen hok in de hal, waar gewoonlijk

* Gevangenisjargon voor een gevangene die hand-en-spandiensten verleent aan het gevangenispersoneel en die in ruil daarvoor bepaalde privileges krijgt.

hoofdbewaker Rusch als een spin in het web alle gangen en celdeuren in de gaten houdt. Maar Kufalt heeft geluk: hij is er niet. In zijn plaats zit een bewaker verveeld de krant te lezen, het kan hem allemaal weinig schelen blijktbaar. Kufalt sluipt zo zacht mogelijk over de gang naar de wc's. Hij komt daarbij langs de cel van de handlanger en aarzelt daar even. Binnen hoort hij twee mannen ruzie maken. Hij herkent de temerige stem van de nettenbaas, maar die andere...

Hij blijft heel even luisteren en loopt dan weer door.

Bij de wc's is het druk. De handlangers van C2 en C4 zijn naar boven geslopen om daar een sigaretje te roken.

En er is nog iemand.

"God, Emil, Emil Bruhn, ben jij het echt?! Voor jou zit het er toch ook bijna op?"

Ondertussen leegt Kufalt zijn ton in de spoelbak.

"Wat een smeerlapperij, moet dat nu, terwijl wij hier staan te roken!" scheldt één van de mannen.

Kufalt valt uit: "Hou toch je kop, ellendeling! Hoelang zit je hier nu helemaal? Een half jaar? En dan je bek opentrekken dat het hier een smeerboel is! Als je zo gewend bent de wc door te trekken had je maar moeten zorgen dat je buiten bleef! Je hebt hier niets te vertellen! Ik heb drie strepen! – Heeft één van jullie wat te roken voor me?"

"Hier, Willi," zegt de kleine Emil Bruhn en hij geeft hem een heel pakje shag met vloeitjes. "Mag je houden, ik heb tot woensdag meer dan genoeg."

"Woensdag? Kom je woensdag vrij? Ik ook!"

"Blijf je eigenlijk in dit gat hangen, Willi?" vraagt Bruhn.

"Waar zie je me voor aan! Hier zeker, met al die wachtmeesters! Ik ga naar Hamburg!"

"Heb je daar dan werk?"

"Nee, nog niet, maar dat komt wel goed. Ik gok op mijn familie of anders de kerk... Ik red me wel!"

Kufalt lacht een beetje als een boer die kiespijn heeft.

"Ik heb al wat. Ik begin hier in de houtfabriek. Broedkastjes maken voor hennen. Het is stukwerk en ik kan wel vijftig mark per week halen, zegt de werkmeester."

"Dat kan je zeker, absoluut!" zegt Kufalt. "Je hebt negen jaar niet anders gedaan."

"Tien en een half," zegt de kleine, blonde Bruhn, terwijl hij met zijn waterblauwe ogen knippert. Zijn hoofd heeft wel wat weg van een zeehondenkop: rond, goedmoedig. "Eigenlijk was het elf jaar, maar ze hebben me een half jaar geschonken in ruil voor proeftijd."

"Dat had ik nooit gedaan, Emil! Een half jaartje cadeau – hoelang duurt die proeftijd eigenlijk?"

“Drie jaar.”

“Dat is niet slim van je, Emil. Je hoeft maar een ruitje in te gooien als je te veel gedronken hebt of herrie te maken op straat en je zit weer zes maanden vast. Ik zou mijn tijd liever uitgezeten hebben.”

“Maar als je al tien en een half jaar vastzit, Willi...”

“Tegen mij zeiden de directeur en de dominee ook steeds dat ik een verzoek om voorwaardelijke vrijlating moest indienen. Maar zo stom ben ik niet. Als ik woensdag buiten sta, ben ik vrij man...”

10 Een van de handlangers bemoeit zich ermee: “Ze hebben je verzoek zeker afgewezen?”

“Afgewezen? Ik heb helemaal geen verzoek ingediend. Heb je stopverf in je oren?”

“Ik heb het anders van het hulpje van de magazijnmeester gehoord.”

“Wat weet die er nu van! Die helpers van de magazijnmeester hebben te veel verbeelding! Weet je wat die vent voor iemand is? Die duwt kleine kinderen omver en pakt ze de mark af die hun moeder ze voor boodschappen meegegeven heeft. En door zo iemand laat jij je van alles wijs maken! – Heb je trouwens poetsspul?”

“En Kaliebe zei ook nog...”

“Allemaal onzin. Heb je nu nog poetsspul of niet? Laat zien. Mooi, dat is dan van mij. Krijg je niet meer terug. Ik moet nog van alles laten glimmen. Maak je toch niet dik, man. Ik heb nog een groot stuk zeep, en dat krijg je van mij in ruil. Kom woensdagochtend naar de ontslagruimte. Moet ik ook nog een brief voor je mee naar buiten smokkelen? Goed, afgesproken. Woensdagochtend bij de ontslagruimte.”

Nu laat ook de handlanger van C₃ van zich horen: “Die blaast opeens hoog van de toren! Zeker de weg kwijt omdat hij overmorgen buiten staat.”

Kufalt reageert woedend: “Ik de weg, kwijt omdat ik vrijkom? Je bent niet goed bij je hoofd! Het zou me niets uitmaken als ik hier nog een paar weken moest blijven. Ik heb tweehonderdzesig weken achter de kiezels, achttienhonderdvijfentwintig dagen, hoor je me – en dan zou ik nu doordraaien omdat ik vrijkom?!”

Weer wat gekalmeerd zegt hij tegen de kleine Bruhn: “Luister, Emil – O, je wilt gaan? Natuurlijk, ze komen zo weer naar binnen. Probeer vanmiddag stiekem met ons...”

“Dat moet lukken. Bij mij op F heeft Petrov dienst. Die knijpt wel een oogje dicht.”

“Mooi, ik wil nog iets met je bespreken. Ga nu maar snel.”

“Tot straks, Willi.”

“Tot straks, Emil.”

“Dan ga ik ook gelijk...” zegt Kufalt, terwijl hij de geleegde ton beetpakt.

“Trouwens, weet iemand van jullie wat er met de handlanger van de nettenbaas aan de hand is?”

“Iemand heeft hem erbij gelapt. Hij zit in de isoleer.”

“Hoe dat zo?”

“Hij heeft met de vuile was brieven doorgesmokkeld naar iemand in de vrouwengevangenis.”

“Aan wie?”

“Geen idee. Ze hebben het over een kleine zwarte.”

“Die ken ik,” zegt Kufalt. “Ze komt uit Altona. Een echte gangstermeid. Ze heeft een handvol jongens die op rooftocht gaan en de buit is natuurlijk voor haar... Wie is er nu handlanger van de nettenbaas dan?”

“Ik ken hem niet, hij is hier nog maar net, blijkbaar hebben ze onderling iets geregeld. Zo’n dikke jood, iets met een vals bankroet.”

“Is dat zo?” zegt Kufalt, en hem schieten een paar woorden te binnen die hij opving toen hij met zijn ton even voor de celdeur stond. “Zo zit dat dus. Nou, die slijmbal van een nettenbaas heb ik allang in het vizier, ik zal het hem nu eens goed inwrijven. – Jij, groentje, kijk eens goed of de kust veilig is. Mijn hemel,” roept hij wanhopig, “wat een kneuzen sturen ze tegenwoordig op ons dak! Zoals je die deur opensmijt! Het hele gebouw staat te schudden, man, je moet alleen kijken, goed kijken! Zit Rusch in zijn aquarium? Niet? Nou, dan ga ik die gasten eens een bezoekje brengen.” Hij pakt zijn ton beet en loopt terug naar zijn cel.

3

Teruglopend heeft Kufalt nog even naar het glazen hok gekeken, waar de situatie onveranderd is. Wachtmeester Suhr is nog altijd verdiept in de ‘Stads- en Landbode’.

Aangekomen bij de cel van de nieuwe handlanger drukt hij zich stevig in het nisje bij de deur en legt zijn oor te luisteren.

Daar staat hij dan, in zijn blauwe werkbroek en witgestreepte gevangenis-hemd, aan zijn voeten een paar viltslofften. Hij heeft een spitse, gelige neus, een bleek gezicht, dunne armen en benen, maar wel een buikje. Ongeveer achtentwintig is hij. Eigenlijk heeft hij vriendelijke, bruine ogen, maar ze schieten schichtig en rusteloos alle kanten op. Ook zijn haar is bruin. Zo staat hij daar en probeert te horen waar ze het binnen over hebben. De ton houdt hij nog steeds met twee handen tegen zijn buik geklemd.

Hij hoort iemand opgewonden zeggen: “U moet me die tien mark geven! Waar stuurt mijn vrouw u anders geld voor?”

En de zachte, temerige stem van de nettenbaas: “Ik doe voor u wat ik kan. U mag blij zijn dat ik bij de inspecteur doorgedrukt heb om u handlanger te maken!”

“Hoezo blij!” zegt de ander kwaad. “Ik had veel liever zakjes geplakt. Aan dat touw haal je je handen tot bloedens toe open.”

“Dat is alleen de eerste paar weken zo,” zegt de nettenbaas opbeurend. “U went er wel aan. Bij de papieren zakken was u veel slechter af. Iedereen die zakjes zit te plakken, wil naar mij.”

“U moet een nagelschaartje voor me regelen, mijn nagels brokkelen steeds verder af...”

12 “Dan moet u zich woensdag eerst bij de magazijnmeester melden. Die heeft een nagelschaartje. Later kunt u dan onder begeleiding naar hem toe om uw nagels te knippen.”

“En wanneer gebeurt dat dan?”

“Als de magazijnmeester tijd heeft zondagavond of maandag, maar misschien vrijdag al.”

“U bent gek!” schreeuwt de andere man. “Maandag pas – en mijn handen zitten nu al onder het bloed! Het hele net zit eronder, kijk zelf maar!”

Hij gaat steeds harder schreeuwen.

Voor de deur staat Kufalt te grijnzen. Hij weet wat het is als je handen door het scherpe sisaltouw gaan bloeden en je de volgende morgen het fijne, stugge garen weer door de ontstane kloofjes moet trekken. Hem is trouwens nooit verteld dat de magazijnmeester een nagelschaartje heeft. Stukjes van zijn gescheurde nagels heeft hij hard tussen twee potscherven geklemd om ze af te breken.

Je moet je niet zo opwinden, beste vriend, denkt hij. Als je hier wat langer zit, kom je er vanzelf wel achter. – Die ton stinkt anders ook weer een uur in de wind, moet ik nog schoonmaken met zoutzuur. Straks in de ziekenboeg moet de handlanger van de dokter maar wat voor me ritselen...

“En nu wil ik eindelijk mijn tien mark hebben. Ik laat me door u geen prajtes verkopen. Het gaat tenslotte om mijn eigen geld.”

“Breng uzelf en mij toch niet in een lastig parket, meneer Rosenthal,” zegt de nettenbaas. “Wat wilt u hierbinnen met contant geld? U krijgt van mij alles wat u maar wilt. Ik koop zelfs een nagelschaartje voor u – maar contant geld binnen deze muren kan ons de kop kosten.”

“U moet niet zo moeilijk doen,” zegt gevangene Rosenthal. “U bent hier toch niet officieel in dienst? U komt hier alleen maar om namens de nettenfabriek het werk te verdelen. U loopt geen enkel risico.”

“Waarom heeft u eigenlijk contant geld nodig? Dat wil ik dan in ieder geval wel weten!”

“Ik wil tabak kopen.”

“Dat is een leugen, meneer Rosenthal. U kunt gewoon van mij tabak krijgen. Zeg me, waarom dat geld?”

Rosenthal zwijgt.

“Als u het me zegt, krijgt u het. Maar ik wil weten waar het geld heen gaat en waarvoor. Sommigen houden zich gedeisd, dan kan het geen kwaad.”

“Gedeisd?”

“Ja, meneer Rosenthal. Die verraden ons niet, houden hun mond, lappen ons er niet bij – zo noemen we dat hier.”

“Ik zal het u zeggen,” fluistert de ander – en Kufalt moet zijn oor stevig tegen de deur drukken om het te kunnen horen – “maar u mag niets zeggen. Als ik hem verraad, slaat hij me dood, zei die grote, donkere, gewelddadige kerel tegen me. Hij werkt in het ketelhuis en klampte me aan toen we gelucht werden...”

13

“Dat moet Batzke zijn,” zegt de nettenbaas. “Een rasechte boef, maar wel te vertrouwen.”

“Hij heeft me beloofd dat als ik hem tien mark geef – u verraadt me toch niet, baas? – Precies tegenover mijn vensterraam, aan de andere kant van de straat, staat achter de muur een huis.” Rosenthal slikt en haalt diep adem. Dan gaat hij verder. “Door het raam daar kan ik naar binnen kijken. Ik heb er twee keer een vrouw gezien. Die Batzke heeft me bezworen dat als ik hem tien mark geef ze morgen helemaal naakt voor mij bij het raam gaat staan. Geef me daarom alstublieft die tien mark! Ik ga dood hier, ik word gek! Ik moet dat geld hebben!”

“Wat die gasten niet allemaal voor elkaar weten te krijgen,” zegt de nettenbaas bewonderend en met enige trots. “Als Batzke het zegt, kan je er op rekenen ook! En die houdt zijn mond wel. Hier zijn uw...”

Kufalt zet zijn voet tegen de deur en duwt hem open. Met één stap staat hij binnen en zegt op gedempte toon: “Delen of jullie zijn erbij, mijne heren!” en wacht af.

Ze kijken alsof ze water zien branden. De nettenbaas met zijn uitpuilende vissenogen, ronde gezicht en walrussnor heeft zijn portefeuille in de hand en weet niet hoe hij het heeft. Onder het raam staat met een wat vettig, opgezwollen en bleek gezicht zijn nieuwe, angstige handlanger, Rosenthal.

Kufalt zet de ton met een klap op de grond.

“Geen eindeloze verhalen, baas, of ik lap je erbij. Kan je zelf gaan zitten. Je oude handlanger van het toneel laten verdwijnen en vervolgens die speknek hier diens baantje geven. – Je hoeft niet zo bang te kijken, onnozele hals, het gaat je alleen wat geld kosten! En ik ga morgenvroeg om vijf uur zelf wel kijken. Nou, kom op met het geld man! En niet ieder de helft, want ik weet niet hoeveel je gekregen hebt. Maar ik ben goedkoop, honderd mark!”

“Niets aan te doen, Rosenthal,” zegt de nettenbaas gelaten. “Als je niet minstens acht weken in de isoleer wil belanden, zullen we moeten dokken. Ik ken Kufalt.”

“Het is echt koud daar, jongen,” zegt Kufalt met een grijns op zijn gezicht. “Drie dagen op die stenen brits en het merg in je botten is bevroren. Dus, wat doen we?”

Twee keer rinkelt de bel door het gebouw. Alles is in rep en roer, grendels knarsen...

“En nu snel een beetje, of ik ben binnen een minuut bij de wachtmeester.”

“Doe toch wat hij zegt, meneer Rosenthal!”

“Ik stuur Batzke op je af, vet zwijn, hij is mijn maat. Hij bijt zo je neus eraf!”

“Doe wat hij zegt, meneer Rosenthal!”

“Goed dan, geef hem... maar ik draai hier niet alleen voor op, baas, als u dat maar weet!”

14 “Handgeld,” zegt Kufalt, terwijl hij op het briefje van honderd spuugt. “Overmorgen sta ik buiten, vetzak, en dan zal ik bij de meisjes aan je denken. – En jij, nettenbaasje, zet die ton op mijn cel als we aan het luchten zijn en zorg dat er zoutzuur naast staat, anders zwaait er wat! Goedemorgen!”

Kufalt slipt de gang door, terug naar zijn cel.

4

Opgewonden kletsend zijn tachtig gevangenen lawaaiig de vier ijzeren trappen naar de begane grond afgekletterd. Bij het toegangshek naar de luchtplaats herhalen twee bewakers plichtmatig steeds dezelfde bevelen: “Afstand houden! Niet spreken! Houd afstand! Wie praat wordt gerapporteerd!”

Maar gepraat wordt er toch. Alleen in de buurt van de bewakers zijn ze stil, maar nog maar net zijn ze die voorbij of ze spreken weer met elkaar op die hoorbare fluisterton die net vijf stappen verder reikt en waarbij je de lippen niet ziet bewegen, want anders ben je er gelijk bij.

Kufalt is in topvorm. Hij houdt zich bezig met zowel de man die voor als achter hem loopt en die van hem, man van de derde categorie, willen weten of er nog nieuws onder de zon is.

“Fabeltjes, dat de tweede categorie nu ook naar de radio mag luisteren. Ge-loof dergelijke onzin toch niet, man!”

“Ja, overmorgen sta ik buiten – Weet ik nog niet, misschien sla ik ergens mijn slag en misschien kan ik op kantoor terecht bij mijn zwager.”

“Hoe moeten ze in vredesnaam honderdvijfentwintig man van de tweede categorie in het klaslokaal krijgen? Er kan hoogstens vijftig man in! Wat ben je toch een stommeling, je kan jou ook van alles wijsmaken!”

“Mijn zwager? Dat zal ik je vertellen – Hij heeft een fabriek waar ze sloffen maken, als je het weten wil. Ik kan je daar ook wel een baantje bezorgen.”

“Mond houden, Kufalt,” zegt de bewaker. “Altijd weer die lui met drie strepen die zo nodig op moeten vallen.”

“Maar ik zei niets, wachtmeester, ik moest alleen even diep ademhalen.”

“Hou je mond, anders slinger ik je op rapport.”

“Mijn spullen liggen bij de magazijnmeester. Alles tiptop. Net pak, lakschoe-

nen – Man, wat zal ik eruitzien na vijf jaar!”

“Laat die druilloor van een wachtmeester maar kletsen! Als hij iets doet wat me niet zint, lap ik hem erbij. Ik heb in het geniep een boodschappennet en een hangmat voor hem geknoopt.”

“Ik ben maar voor één ding bang... Hoelang zit je hier? Drie maanden? Zeg me, dragen vrouwen nog altijd van die korte rokjes? Ik heb gehoord dat ze nu weer lange rokken dragen...”

“Het is zijn woord tegen het mijne? Let maar eens op! Ik zeg gewoon tegen de directeur: In de vierde rij van het boodschappennet zit een dubbele knoop, en dan is hij er gloeiend bij!”

“Godzijdank! Je kan dus hun dijen goed zien als ze gaan zitten? En als ze fietsen komt er ook van alles bloot?”

“Uit de rij, Kufalt. Bent u van de pot gerukt? Wilt u uw laatste dagen soms in de isoleer? Ga daar bij de muur staan, onze ereloge voor jullie mannen met drie strepen.”

Onder hoongelach gaat Kufalt apart staan: “Derde categorie weer natuurlijk! Speknekken zijn het! Mannetjes van de radio! Ben je trots op je drie strepen, slijmbal?”

“Jullie kunnen allemaal...” En hij denkt: honderd mark! Ik heb er nu minstens vierhonderd en als er vandaag een brief met geld komt van Werner Pause... – “Wachtmeester Steinitz, wat kost een derdeklas kaartje naar Hamburg eigenlijk?”

“Begin je nu tegen mij? Als je je mond niet houdt, laat ik je naar je cel brengen.”

“Wachtmeester, luister, ik heb vandaag best wat tijd om voor u nog een boodschappennet te knopen.”

“Gaan we nu brutaal worden?! Kijk maar uit of ik ram mijn sleutelbos tegen je kop! Jij...”

“Maar ik heb vandaag echt tijd, wachtmeester! En dat pond margarine voor de hangmat heb ik trouwens ook nog steeds niet van u gekregen.”

“Vuile chanteur! Alles aan de grote klok hangen op je laatste dag zeker! Elendig stuk vreten – Nou ja, wat zal ik me ook druk maken, terug in de rij, vijf passen afstand. En je houdt je kop, Kufalt!”

“U kent me toch, wachtmeester, lippen stijf op elkaar!”

Het is mei, de hemel is strakblauw, hoog boven de muur staan de kastanjes in bloei. De luchtplaats waar de gevangenen hun rondjes lopen is door de tuinman beplant met koolraap, die net de kop opsteekt. Een spaarzaam geelgroen te midden van de treurige, vaalgrijze kleuren van sintels, stoffige aarde en cement.

Ze lopen hun rondjes en fluisteren. Lopen en fluisteren...